

Туркистон ўлкаси ўзининг тарихида тоза япроқларга эга бўлмоқда. Хаёлга ўтмаган воқеаларни ҳақиқат шаклида қарши олмақда. Оврупонинг Оврупо маданияти аталгон йўл остида жони чиқиб, инграб ётгон шу чоқда Ўзбекистон ўзини янги ҳаёт эшиги олдида кўради. Оврупо «сарват»нинг қонли ва қирқин панжалари орасида сикилмоқда ва миллий-синфий душманларнинг тўполони ичида йўлини йўқотмоқда экан, Туркистоннинг мазлум халқи ўз тонгининг ота бошлагонини сезмақдасин.

Бу янги ҳаёт, Ўзбекистон жумҳуриясида бошқа миллатлар билан бир ҳуқуқда, бутун миллий зулм ва золимликлардан узок, ўзбек жумҳуриясининг қурилиши фикридир. Октябр инқилобининг мазлум миллатларга бературган эрки Оврупода бўлгонидек бўлмай, бировдан зулм чекмақ, бировга зулм этмақ асосига қарши бўлиши керақдир. Хар миллат «туғал эрк» билан ўз ҳаётини тансиқ (комбинация) этишга эга бўлиши лозим. Хар миллат ўзининг ижодий қобилиятини умумга фойдалиқ бир йўлда ўсдиришга тиришмақга йўл топмоғи керақдир. Шундагина миллатлар ўса оладирлар ва шундагина башарият юксалатурган бир ҳолда бўла олар. Бу эса миллатларнинг муқаддириятларини ҳал эта олатургон бир ҳолга қирган вақтдагина мумкин бўла олар.

Ўзбек жумҳуриясини октябр инқилоби шу тасаввурлар билан тугдирди. Байналмилал баъзи қишлоқларнинг ўйлаганича дунёда ҳеч бир миллат қолдирмаслик маъносида бўлмай, балки ер юзида бўлгон миллатларининг айрим-айрим ўз муқаддириятларини бошқаларга зарар бермаслик равишда тузмақликларидир. Шунинг учунда хар миллат ўзини ўзи идора этишга қанча иқтидорли бўлса, байналмилал шунча маҳкам асосга таянган бўладир. Шунинг учун ўзбек жумҳурияси Туркистоннинг янги йўлга қириш даврида муҳим бир йўлбоши саналиши мумкин.

Мақоламизнинг мақсади, ўзбек миллий жумҳуриясининг асосини тафтиш ва изох бўлмағонидан шу қиска муқаддима билан қифояланиб мақсадга ўтамыз.

Ўзбек жумҳуриясининг маркази Самарқанд бўлиши муносабати билан тузулатургон ижрокўм учун Самарқандда бир бино қурмаққа қарор бўлгонини эшитдик. Мана шу муносабат билан биз баъзи мулоҳазаларимизни майдонга отмоқчимиз.

Туркистон эски маданий дунёнинг байналмилал чегарасида энг юқори ўрун тутатургон олимлар, ҳақимлар, шоирлар, санъатқорлар этиштирган бир ўлкадир. Туркистон-тон шарқий, жанубий ва гарбий Осиёнинг бир-бировига тўқшатургон бир мавзеда бўлгонидан иқтисодий нукталарга молик бўлгондир. Шунинг учунда бир вақтлар маданиятнинг энг юқори даражасига мингандир. Кейинги вақтларда икки дунё бозорларининг Оврупо ва Амрико савдоқарларига очилиши ва савдо йўлларининг ўзгариши маҳаллий маданиятнинг пастлашишига сабаб бўлгондир... Эски маданиятимизнинг бу қисми (баъзи мусбат олимлардан бошқа бўлгон қисми) ҳам бошқа, эски илм ва фан қисми кейин қолгон деб айтиб бўлмайди. Чунки бир миллатнинг маданиятининг юксалган вақтидаги этишдирган дохийларнинг асарлари у миллатнинг «турғунлик» даврида доимо манфаатқорлар тарафидан мўдул саналгон ва ўшанга ўхшатмоқ гоё ўрнини олгондир. Бу ҳол бутун дунёдаги миллатларининг бошидан ўтгандир.

Ўн олтинчи асрнинг биринчи ярмида Италиядан этишган Рафаэл, Ансилаларнинг лавҳалари ўн саккизинчи, ҳатто ҳозирги асргача мўдул ўрнида ишлатилади. Германияда Голбин, Дурирларнинг мактаблари ўн саккиз ва ўн тўққизинчи асргача давом этгандир.

Бу миллатлар, хатто, неча юз йиллик хаётларида бошқадан шундай даҳолар кўрмаганларидан хали ҳам шуларга етишмак учун тиришадирлар. Машхур мусикачи Бетховен неча асрдан бери дунёнинг энг севимли кишисидир. Наволари доимо рағбат билан эшитиладир ва унинг каби бўлишга тиришиладир.

Бизнинг тарихимизда ҳам шундай ахамиятли шахсиятлар оз эмасдир. Уларнинг асарлари неча асрлардан бери қўлланма вазифасини адо қиладир.

Мусикамининг саккиз асрдан ортик бир тарихи бўлгани каби меъморчилигимизнинг да саккиз асрга якин умри бордир. Мусикамиз шу асрлар бўйинча, табиий, турли ўзгаришларга учрагандир.

Факат сўнги вақтлардаги васикаларга караганда уч-тўрт аср орасида ўзгариш жуда оз бўлгандир.

Меъморимизда ҳам хол шудир.

Сўнги кунларда Бухорода кашф этилган еттинчи асрларда бино этилган бир мазор билан ундан икки аср сўнг ясалгон Шердор мадрасаси бино этилган, ундан икки аср сўнг Хўқандда бино этилган Умархон мадрасаси ва шу сўнги асрнинг асари бўлган Худоёрхон ўрдаси - ҳаммаси ислом-турк меъморининг Туркистон услуби тарзининг такроридир.

Юкоридаги бу изоҳдан маълум бўладирким, бизнинг маданият асримиздан колгон муҳим меъморимиз бордир ва халигача давом этадир.

Бу билан биз шуни айтмоқ истаймизким, бизнинг ўз рухимизнинг акси бўлган меъморимиз бор экан, нечун курулатургон бинолар ўз рухимизда курулмасин?

Айникса, янги тарихий давр билан бошланатургон Туркистон тарихи ўзининг биринчи кадамида, гоёсида бўлган миллий-ижтимоий жумхуриятнинг маркази сифатини олтургон ижрокўм биносини бутун хайъат билан қайси ернинг, қайси элнинг натижаси ва эгаси бўлишини гавдалантириб кўрсатиши керакдир?

Албатта, Туркистоннинг эмасми?!

Шунинг учунда бу масалага халқ ходимларининг ахамият беришлари ва рус жахонгирлигининг иши билан Туркистон мазлум элининг бирдан-бир даҳосининг тажассум этилишини кўрсататурган бир гавда қуришлари керакдир.

Бу бино Туркистон янги маданият хаётининг туб тоши (тағ курси) бўлиши керакдир.

Бу мақола ҳам В. Махмуднинг Москва даври ижодидан бир намунадир. Мақола «Зарафшон» газетасининг 1924 йил 17 декабр сонида эълон этилган.